

Naar eer en geweten Beroepsethiek en de *persona* van de historicus

Najaarscongres - 28 november 2014 - KB Den Haag
info@knhg.nl

Wat vinden wij een goede historicus? Iemand met hart voor haar leerlingen? Iemand die succesvol is bij NWO? Iemand die opiniestukken in de NRC schrijft of geschiedenis integreert in stadswandelingen? Of is een échte historicus iemand die wekenlang in een archief zit om de onderste steen boven te krijgen?

Niet alleen in onze tijd zoeken historici hun weg tussen uiteenlopende verwachtingen en tussen verschillende modellen van 'een goede historicus zijn'. In de wetenschapsgeschiedenis is de *scientific persona* momenteel een belangrijk onderwerp van onderzoek. Onderzocht worden de veranderingen in modellen van wetenschapsbeoefening, waarbij verschillende tijden andere accenten leggen ten aanzien van de vaardigheden, deugden, eigenschappen of overtuigingen die horen bij een 'goede' wetenschapper. Het KNHG- Najaarscongres **Naar eer en geweten** spitst dit toe op historici.

Gebruikmakend van onze eigen ervaringen en visies onderzoeken we hoe de *persona* van de historicus er in het verleden uitzag, en hoe de hedendaagse beroepspraktijk zich hiertoe verhoudt. Wat maakt de professionele identiteit van een geschiedkundige, welke vaardigheden, deugden of eigenschappen vinden wij onmisbaar? Hoe hebben historici gereflecteerd op hun eigen beoefening van het vak of op dat van anderen, ten aanzien van zelf gecreëerde bronnen, transparantie met betrekking tot bronnencorpora, op persoonlijke drijfveren van de historicus, of zaken als macht en beloning verbonden aan het historisch onderzoek? En welke moraal dragen historici uit in het onderwijs en de bredere samenleving? Deze thema's verbinden we aan specifieke beroepsomgevingen, zoals het archief, het museum, de media, de politiek, het bedrijfsleven en de school of de universiteit. Daarbij onderzoeken we op basis van historische voorbeelden of er consensus bestaat over wanneer de *persona* van de historicus zozeer in het gedrang komt, dat we spreken over 'onethisch' of 'onprofessioneel' gedrag.

Hiermee raakt het najaarscongres actuele wetenschapsethische discussies en vormt het een opmaat voor een bezinningstraject van het KNHG dat in 2017 moet uitmonden in een Nederlandse professionele gedragscode voor historici. Zo'n gedragscode bestaat al elders in de wereld, en ook in Nederland in verschillende andere wetenschapsgebieden. Dit najaarscongres biedt context en een platform voor debat over (de wenselijkheid van) een Nederlandse code waarbij we nadrukkelijk verschillende generaties historici betrekken en aan het woord laten.

Voorlopig programma

Plenary Session (in English)

9.30-10.00	Welcome
10.00-10.15	Introduction Susan Legêne, day chair (Royal Netherlands Historical Society and VU University Amsterdam)
10.15-11.00	Keynote lecture 1 Gadi Algazi (Tel Aviv University) <i>The history of the scholar's persona in pre-modern times</i> Discussion
11.00-11.30	Coffee break
11.30-12.15	Keynote lecture 2 Mineke Bosch (University of Groningen) <i>Historian in the twentieth century</i> Discussion
12.15-13.30	Lunch break and general meeting of the Royal Netherlands Historical Society (Lunchpauze inclusief Algemene ledenvergadering KNHG)

Parallele sessies (in het Nederlands) Parallel sessions (in Dutch)

13.30-14.45	Eerste ronde van vijf workshops
14.45-15.15	Theepauze
15.15-16.30	Tweede ronde van vijf workshops

Afsluiting (plenair, in het Nederlands)

16.30-17.15	Keynote Herman Paul (Leiden University) <i>De persona van de historicus anno 2014</i> Aansluitend discussie
17.15-18.00	Borrel

Iedere workshop wordt tweemaal gegeven. De voorzitter leidt het probleem/dilemma in met een hedendaags voorbeeld en inventariseert ervaringen van de aanwezigen. De spreker zet hier een historische casestudy naast, waarin uitgelegd wordt welke afwegingen/oplossingen destijds relevant werden geacht. De referent reageert hierop waarna gediscussieerd wordt o.l.v. voorzitter. Belangrijke bevindingen uit de workshop vormen onderdeel van de slotlezing door Herman Paul.

Parallelsessies

Workshop 1. Bronnen maak je ook zelf...

Bronnenkritiek is een kernaspect van de historische methode. Maar waar blijft de kritiek als het subject van de geschiedenis niet in conventionele bronnen bestaat en de historicus zijn eigen bronnen 'maakt'?

In de afgelopen decennia zien we een geleidelijke verbreding van de notie 'historische bron'. De scheiding tussen primaire bron en secundaire literatuur is allang niet meer waterdicht, en met de opkomst van mondelinge geschiedenis en historische antropologie is het interpretatiekader voor historische analyses vergaand verbreed. Ook verbreed zijn de opvattingen over de *persona* van de historicus. In postkoloniale visies op geschiedschrijving, bijvoorbeeld in India (Narayan), Indonesië (Margana) of Zuid Afrika (Lalu) is het recht bepleit van 'subalterns' om te breken met de conventies van wetenschappelijke geschiedschrijving teneinde de eigen stem in het debat over het verleden te doen klinken. Eerder werd dat ook vanuit vrouwengeschiedenis zo bepleit.

In deze workshop bespreken we ervaringen met en consequenties van het 'zelf maken' van historische bronnen. Voorbeelden van dergelijke bronnen zijn interviewmateriaal, veldwerkobservaties, dagboekantekeningen en beeldverslagen die in het kader van een historisch onderzoek worden gegenereerd. Kan een ander met dezelfde bronnen ander onderzoek doen of zijn ze voor eenmalig gebruik? Wie bepaalt of en hoe dit materiaal wordt bewaard? Hoe worden deze bronnen vervolgens bewaard? Wie is de intellectuele eigenaar van dergelijk materiaal, wiens 'stem' wordt hier bewaard; welke keuzes maakt de onderzoeker/bronnenmaker ten aanzien van het materiaal (bijvoorbeeld: wanneer kies je voor anonimiseren of voor pseudoniem, en wat is het verschil?); met welke (juridische) vaagstukken van gegevensbeheer krijg je te maken; hoe verhouden deze bronnen zich tot de meer conventionele archieven die voor een deel binnen wettelijke kaders tot stand komen? Wat betekent dit voor het onderzoek?

Aan de hand van een historische (twintigste-eeuwse) casestudy worden deelnemers uitgenodigd in gesprek te gaan over bovengenoemde vraagstukken en ervaringen uit te wisselen ten aanzien van het gebruik en de toegang tot 'zelfgemaakte' bronnen.

Voorzitter:

Barbara Henkes (Rijksuniversiteit Groningen)

Spreker:

Gemma Blok (Universiteit van Amsterdam)

Referent:

Selma Leydesdorff (Universiteit van Amsterdam)

Workshop 2. Transparantie hangt samen met conventies

Historici leren van meet af aan het ambacht van de bronnenkritiek te beoefenen in archieven. We lezen 'along the archival grain', of juist 'against the grain', beoefenen tekstkritiek, onderzoeken de materialiteit van archieven, en de context waarin ze werden gevormd. Goed historisch onderzoek is transparant: de bronnen kunnen worden nagezocht, de beweringen gecontroleerd. Die transparantie vormt de basis van debat over interpretatie.

De laatste decennia kwamen op dit vlak twee belangrijke nieuwe uitdagingen op: (1) een wetenschappelijke methode voor het gebruik van visuele en materiële collecties als historisch bron, en (2) een wetenschappelijke methode voor de omgang met digitaal ontsloten archieven. Wat deze twee vraagstukken verbindt is de term 'provenance'- herkomst. Als historische term verwijst *provenance* naar 'daadwerkelijke' herkomst, de historische context waaruit een beeld, voorwerp of archiefstuk voortkwam en hoe het ons is overgeleverd. Binnen de computerwetenschappen betekent *provenance* inzicht in de (geprogrammeerde) manipulatie door de computer op grond waarvan bepaalde uitkomsten worden gegenereerd en de mogelijkheid deze te controleren.

In deze workshop bediscussiëren we de eisen aan bronnenkritiek, in het licht van deze twee ontwikkelingen. De voorgeschiedenis en ontwikkeling van het project 'Herkomst gezocht' naar museale verwervingen in Nederland sinds 1933 dient daarbij als case die beide aspecten omsluit van het begrip provenance en de contextuele bepaaldheid van opvattingen over transparantie.

Voorzitter:

Chiel van den Akker (Vrije Universiteit Amsterdam)

Spreker:

Helen Schretlen (Museumvereniging Amsterdam)

Referent:

Daan van Dartel (Nationaal Museum van Wereldculturen Leiden)

Workshop 3. Beloning en financiële wedijver

Historici hebben van oudsher een rol niet alleen in de beschrijving van historische gebeurtenissen of personen, maar ook in de beoordeling daarvan. Daarbij staat de objectiviteit van de historische wetenschap vaak ter discussie. Dat is zeker zo wanneer er een directe relatie is tussen de historicus en zijn financier of broodheer. Als snel valt dan de uitspraak ‘wiens brood men eet, diens woord men spreekt’.

Om hun onafhankelijkheid te bewaren hielden historici hun financiers daarom graag op afstand, wat door ruimhartige financiering van de universiteiten ook lange tijd mogelijk werd gemaakt, en zelfs leidde tot een informeel onderscheid tussen ‘academische historici’ en andere historici. Die scheidlijn lijkt te veranderen, zeker nu steeds meer historici na de studie een toekomst zoeken als freelancer. Zij staan daarbij in direct contact met hun opdrachtgever.

Over het dilemma “wie betaalt bepaalt?” is al veel nagedacht, met als gevolg dat onderzoekers die in opdracht werken hun geldschieters tegenwoordig makkelijker dan vroeger kunnen wijzen op de eisen van professionele integriteit (bijvoorbeeld door middel van voorbeeldcontracten die de professionele autonomie van de onderzoeker waarborgen). Tegelijkertijd wordt in toenemende mate ook van historici die werkzaam zijn bij wetenschappelijke instellingen - promovendi, postdocs en ieder ander - gevraagd om zich in hun onderzoek te richten op vragen uit de samenleving. *Societal relevance* is inmiddels een vast onderdeel van iedere subsidieaanvraag bij zowel NWO als de EU. Bovendien hebben universiteiten de kennisvalorisatie hoog in het vaandel staan en wordt van wetenschappers uit allerlei disciplines verwacht dat zij met hun onderzoek de markt op gaan en de topsectoren ondersteunen. Zo krijgt historisch onderzoek steeds vaker te maken met externe partijen die hun onderzoek geheel of gedeeltelijk financieren.

Had Johan Huizinga gelijk en halen zulke competitie niet het beste in historici naar boven, al was het maar omdat ‘succes’ en ‘wedijver’ zich niet altijd goed laten verenigen met ‘kwaliteit’? Of sloeg Huizinga in dit opzicht de plank gewoon mis, en is het niet de beloning (in de vorm van een aanstelling, een opdracht, een plaatsje aan de Topsector tafel) die de onderzoeksvraag stuurt maar blijft onder historici de waardering die verbonden is aan de intrinsieke kwaliteit van het werk voorop staan? Deze workshop biedt allereerst een historische casestudy en brengt deze vervolgens in gesprek met nu.

Voorzitter:

Joost Dankers (Universiteit Utrecht)

Spreker:

Boudewijn Smits (Rijksuniversiteit Groningen)

Referent:

Annet Mooij (Mooij Onderzoek, Amsterdam)

Workshop 4. Drijfveren en doelen

Wetenschapsethiek is niet alleen een kwestie van uitkomsten, maar ook van intenties, motieven en drijfveren. Waar streven historici naar? Wat willen zij bereiken?

Traditioneel wordt onderscheid gemaakt tussen epistemische doelen (bijvoorbeeld kennis, inzicht), morele doelen (bijvoorbeeld lessen trekken voor nu), politieke doelen (bijvoorbeeld invloed uitoefenen op besluitvorming), sociale doelen (bijvoorbeeld opkomen voor minderheden) en economische doelen (bijvoorbeeld carrière maken).

Het zou een positivistische illusie zijn dat historici alleen epistemische doelen zouden mogen nastreven. Maar als historici onherroepelijk meerdere doelen tegelijk nastreven, hoe zou dan, wetenschapsethisch gesproken, de balans tussen deze doelen of drijfveren er moeten uitzien? Hoe verschuift die balans onder invloed van externe prikkels ('zichtbaarheid' en 'succes' als criteria voor bevordering bijvoorbeeld)? Laten zich in dit opzicht, in heden en verleden, verschillende 'scholen' onderscheiden, in de zin dat politieke doelen in de jaren 1960 belangrijker werden geacht dan nu?

Deze workshop analyseert de complexe verhouding tussen de drijfveren van een historicus én het debat daarover aan de hand van Henri Pirenne en brengt deze casus in gesprek met hedendaagse praktijken.

Voorzitter:

Jouke Turpijn (Universiteit van Amsterdam)

Spreker:

Sarah Keymeulen (Universiteit Gent)

Referent: Bunna Ebels (Rijksuniversiteit Groningen)

Workshop 5. Macht in het groot en in het klein

Zo lang er geschiedschrijving bestaat zijn historici gefascineerd door het concept macht. Omgevallen dan wel opkomende beschavingen, het slagen en falen van gezaghebbende mensen en de oorzaken en gevolgen van conflicten zullen altijd tot de historische verbeelding blijven spreken.

Deze fascinatie voor macht, conflict en geweld beperkt zich niet alleen tot onschuldige historische nieuwsgierigheid. Sommige historische onderzoekers krijgen door hun kennis, visies en uitlatingen ook macht en gezag bij het ontwikkelen van beleid of het nemen van politieke besluiten. Soms gaat dat letterlijk over vraagstukken met betrekking tot het onderzoeken, beheersen of voorkomen van geweld: kwesties van leven en dood. Dit is bijvoorbeeld het geval bij relatief jonge disciplines als genocide-, terrorisme- en veiligheidsstudies. Deze historici onderzoeken niet alleen vormen van geweld in het verleden, vaak leveren zij ook een beargumenteerde bijdrage aan concreet beleid. Tegelijkertijd oefenen alle historici macht uit op een meer subtiele manier: in hoe zij studenten vormen, bij het recenseren van boeken en het beoordelen van onderzoeksaanvragen.

Hoe gaan historici om met deze macht in het groot en in het klein? Als machtsuitoefening hoort bij het metier van historici, waarom hebben zij het daar dan zo weinig over? Wat voor moreel kompas zou hen hierbij de weg kunnen wijzen en welke valkuilen moeten ze vermijden? In deze workshop wordt de zelfopvatting van historici besproken en geproblematiseerd aan de hand van concrete voorbeelden uit de hedendaagse beroepspraktijk.

Voorzitter:

Beatrice de Graaf (Universiteit Utrecht)

Spreker:

Jacco Pekelder (Universiteit Utrecht)

Referent:

Marianne van Leeuwen (Universiteit van Amsterdam)

Workshop 6. Moraal

In wat voor wetenschappelijke normen en waarden wijdt het hoger onderwijs geschiedenisstudenten in? Als er een wetenschappelijke ethiek voor historici bestaat, in hoeverre worden studenten daarin dan door middel van colleges en andere vormen van docent-studentcontact gesocialiseerd? Verschilt dat al naar gelang de historisch context? En hoe verhouden deze normen en waarden in het hoger onderwijs zich tot die in het voortgezet onderwijs, welke rol spelen leraren in de interactie tussen generaties met betrekking tot historische attitudes en historisch besef (liggen die in elkaars verlengde of juist niet)?

Deze workshop biedt allereerst een historische (negentiende-eeuwse, Zuid-Nederlandse) casestudy en brengt deze vervolgens in gesprek met nu. Welke plaats heeft wetenschapsethische vorming in het curriculum van de geschiedenisopleiding? En wat voor wetenschappelijke normen en waarden spreken uit de wens meer gepromoveerde leraren voor de klas te hebben (al dan niet met behulp van NWO-promotiebeurzen)? Deze workshop richt zich mede op geschiedenisdocenten, docenten met een promotiebeurs en vakdidactici.

Voorzitter:

Carla van Boxtel (Universiteit van Amsterdam)

Spreker:

Matthias Meirlaen (Universiteit Leuven)

Referent:

Hendri Schut (Isendoorn College Warnsveld)